

Landbruks- og
matdepartementet

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2016 – 2020)

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2016 – 2020)

Forord

Norsk landbruk skal levere trygg kvalitetsmat. Vi har ein gunstig situasjon når det gjeld planteskadegjerarar og god plantehelse. Dette legg til rette for mindre bruk av plantevernmiddel i produksjonen i Noreg enn i mange andre land.

Dei siste tiåra har det vore arbeidd målretta for å redusere både bruken av, og risikoen for negative helse- og miljøeffektar ved bruk av plantevernmiddel. Handlingsplanar har vore ein viktig reiskap i dette arbeidet.

Denne nye handlingsplanen gjeld for perioden 2016-2020. Handlingsplanen skal medverke til berekraftig bruk av plantevernmiddel. Integrert plantevern, der ein i størst mogleg grad nyttar alternativ til kjemiske plantevernmiddel, er sentralt i dette arbeidet.

Godt samarbeid mellom næringa, rådgjevingstenesta, kunnskapsinstitusjonar og myndigheiter er sentralt for å kunne nå måla i handlingsplanen. Eg har tru på at dette viktige samarbeidet vil halde fram.

Handlingsplanen skal også legge til rette for ny kunnskap og medverke til at kunnskapen blir teken i bruk. Dette vil gjere næringa enda betre rusta til å redusere både bruken og risikoen ved bruk av plantevernmiddel.

Jon Georg Dale

landbruks- og matminister

Bakgrunn

Handlingsplanen fastsetter mål og tiltak for å redusere avhengigheten av plantevernmidler, og for å redusere risikoen for negative virkninger av bruken av plantevernmidler på helse og miljø. Handlingsplanen vil gjelde i perioden 2016-2020, og er den femte i rekken.

1. juni 2015 trådte en ny forskrift om plantevernmidler i kraft i Norge. Forskriften gjennomfører EØS-regelverk på plantevernmiddelområdet. Dette gjelder regelverk om godkjenning av plantevernmidler og direktiv 2009/128/EU om bærekraftig bruk av plantevernmidler. Direktivet stiller krav om nasjonal handlingsplan og gir enkelte føringer for innholdet. I henhold til direktivet skal tiltakene i handlingsplanen bidra til å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler. Mange av tiltakene som direktivet stiller krav om, er alt på plass i Norge, men noe må utvikles for å oppfylle direktivets krav. I denne planperioden er det særlig fokus på tiltak som skal støtte opp om gjennomføringen av direktivet og av forskrift om plantevernmidler.

En arbeidsgruppe med representanter fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Landbruksdirektoratet, Klima- og miljødepartementet og Landbruks- og matdepartementet har i samarbeid laget forslag til: *Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2016-2020)*. Bærekraftig bruk av plantevernmidler inkluderer tiltak som både bidrar til å redusere behovet for kjemiske plantevernmidler og risikoen for negative helse- og miljøeffekter ved bruk av slike midler. Mattilsynet har vært sekretær for arbeidsgruppen.

Hovedvekten av tiltakene i handlingsplanen er rettet mot bruk av plantevernmidler i landbruket, men bruk av plantevernmidler utenfor landbruket medfører også risiko for helse og miljø. Slik bruk er mer vektlagt i denne planen enn i tidligere planer.

I tillegg til å være en plan for fremtidig innsats, gir planen også en omtale av krav i direktivet om bærekraftig bruk som er gjennomført i norsk forskrift. Dette er gjort for at handlingsplanen skal gi en helhetlig dokumentasjon for gjennomføring av direktivet. Handlingsplanen skal bidra til ny kunnskap og til at kunnskapen tas i bruk.

I denne handlingsplanen brukes en del faguttrykk. For å lette lesbarheten er det vedlagt en liste over definisjoner og forklaring av enkelte ord og begreper som brukes i planen.

Status

Omsetning og risikoutvikling for plantevernmidler registreres og beregnes årlig med gjennomsnittet for årene 1996 og 1997 som referanse.

Bruk av plantevernmidler varierer mye mellom år blant annet som følge av variasjoner i værforhold og variasjoner i hvor stort areal det er av ulike vekster.

Det er ikke direkte sammenheng mellom omsatt og brukt mengde av plantevernmidler. Dette skyldes blant annet at omsetningstallene registreres fra importør til forhandler og dermed ikke er korrigert for lagerendringer i forhandlerleddet eller hos brukerne. Omsetningen har også variert noe mellom år på grunn av avgiftsendringer som har ført til periodevis hamstring av slike midler. I 1999 ble det innført et differensiert avgiftssystem der avgiftene blir høyere med økende risiko for brukernes helse og miljøet.

Samlet sett vil likevel omsetningsstatistikken og risikoindikatorene basert på omsetningstall gi et bilde av utviklingen over tid.

Hvis vi ser på gjennomsnittet for årene 2010 til 2014, er totalomsetningen av plantevernmidler om lag 13 pst høyere enn i 1996/1997.

Til tross for økt omsetning var både den beregnede helserisikoen for brukerne av plantevernmidler og den beregnede miljørisikoen i perioden 2010 til 2014 gjennomsnittlig om lag 16 pst lavere enn i 1996/1997.

Utvikling i totalomsetning og helse- og miljørisiko er vist i tabell 1.

Tabell 1: Utvikling i totalomsetning (i tonn aktive stoffer) og helse- og miljørisiko i prosent av 1996/1997-nivå.

	2010	2011	2012	2013	2014
Omsetning tonn aktive stoffer i yrkespreparater	599,0	693,9	645,5	576,7	750,6
Omsetning tonn aktive stoffer i hobbypreparater	137,8	171,1	203,9	216,2	132,5
Totalomsetning i % av 1996/1997	101	118	116	109	121
Helserisiko i % av 1996/1997	73	88	89	79	91
Miljørisiko i % av 1996/1997	58	77	89	80	114

I tillegg til omsetningsstatistikken har Statistisk sentralbyrå gjennomført bruksundersøkelser jevnlig for å kartlegge bruk av plantevernmidler i landbruket. Det er også utført kartlegging av bruken av plantevernmidler i veksthus i 2008 og 2012. Jernbaneverket og Statens vegvesen har statistikk for deres bruk av plantevernmidler.

Rester av plantevernmidler i mat representerer ifølge Mattilsynet svært liten risiko for norske forbrukere. Ser en på de faktiske funnene av rester av plantevernmidler i forrige planperiode, var det kun to av de fem årene (2012 og 2014) det ble funnet rester av plantevernmidler over grenseverdien i norskprodusert mat og fôr. Også de årene det var funn, var andelen svært lav, med funn over grenseverdien i henholdsvis 0,4% og 0,2 % av prøvene.

Folkehelseinstituttet har undersøkt forekomsten av plantevernmiddelrester i drikkevann basert på NIBIOS kartlegging av plantevernmidler i grunnvannsbrønner i jordbruksområder, JOVA-programmet og gjennom innsamling av måledata fra vannverk i Vannverksregisteret. Folkehelseinstituttet konkluderer med at de konsentrasjoner som er funnet av de stoffene som inngikk i undersøkelsen enkeltvis eller i kombinasjon, ikke gir grunn til å forvente at inntak av plantevernmiddelrester gjennom grunnvann og drikkevann vil kunne gi helseskade.

Gjennom program for jord- og vannovervåking i landbruket (JOVA) overvåkes forekomst av plantevernmidler i særlig utsatte bekker i utvalgte nedbørfelt. I gjennomsnitt (1995-2012) inneholder 18 % av de analyserte prøvene fra slike bekker plantevernmidler i konsentrasjoner som kan ha negative miljøeffekter. Undersøkelser viser at kombinasjoner av ulike plantevernmidler i miljøet i norske landbruksområder kan utgjøre en risiko for vannlevende organismer. En undersøkelse har også vist at plantevernmidler fra veksthus (med vekt på blomsterproduksjon) kan være en kilde til lokal forurensning til mindre vassdrag og til lokalt grunnvann brukt til drikkevann.

Gjennom jordbruksavtalemidler i forrige planperiode er det utviklet ny kunnskap og iverksatt forbedringer på mange områder. Blant annet har prosjekter finansiert med midler over handlingsplanen gitt grunnlag for bedre risikovurderinger av plantevernmidler, det er utviklet bedre beslutningsverktøy for når og hvilke skadegjørere det bør gjøres tiltak mot og mer kunnskap om alternativer til kjemisk bekjemping og om integrert plantevern generelt.

Avgiftssystemet for plantevernmidler ble evaluert i forrige handlingsplanperiode. Rapporten konkluderer med at avgiftssystemet har fungert etter hensikten ved at næringsutøvere foretrekker preparater med lavest avgift/lavest pris der det finnes flere alternativer, men at også effektiviteten av preparatene er et viktig element ved valg av preparat. Hobbypreparatene har høyere avgift pr. arealenhet enn yrkespreparatene. Hobbypreparatene brukes imidlertid oftest på små arealer, og hobbybrukerne synes å være mindre sensitive for pris på produktet. Avgiften har derfor trolig mindre betydning for forbruket av slike preparater.

Det er behov for utvikling av ny kunnskap, og det ble påpekt kunnskapshull og forbedringspotensial gjennom egevalueringene av handlingsplanprosjektene i forrige planperiode. Klimaendringer er en av grunnene til at det er behov for ny kunnskap. Klimaendringer vil trolig føre til større problemer med skadegjørere i Norge, noe som vil gi økt behov for planteverntiltak. I tillegg kan mer ustabil vær og økt nedbør føre til at det blir vanskeligere å gjennomføre både kjemiske og mekaniske planteverntiltak til optimal tid.

Mål

Redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler og redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler.

Delmål

- Yrkesbrukere skal ha et bevisst forhold til bruk av plantevernmidler og skal benytte integrert plantevern.
- Godkjenning av plantevernmidler skal sikre minst mulig risiko for helse og miljø under norske forhold, og kunnskapen om plantevernmidler under norske forhold må derfor være god.
- Forekomsten av rester av plantevernmidler i norskprodusert mat og drikkevann skal være lavest mulig og skal ikke overskride vedtatte grenseverdier.
- Kunnskapen om forekomsten av plantevernmidler i grunnvann og overflatevann skal forbedres. Forurensning til vann skal reduseres. Forekomsten av plantevernmidler i overflatevann skal ikke overskride verdier som kan gi skade på miljøet. Forekomsten av plantevernmidler i grunnvann skal ikke overskride grenseverdien for drikkevann.
- Bruken av hobbypreparater skal reduseres.

Finansiering og oppfølging av handlingsplanen

Deler av tiltakene i Handlingsplanen vil kreve finansiering over Jordbruksavtalen.

En gruppe hvor avtalepartene er representert vil gi overordnede føringer for hva som skal prioriteres det enkelte år og på denne måten bidra til en best mulig måloppnåelse for hele planperioden.

Landbruksdirektoratet vil forvalte midlene som avsettes til oppfølging av handlingsplanen. Midlene vil bli lyst ut og kriteriene for tildeling av midler det aktuelle år vil fremgå av utlysningsteksten. Mattilsynet, som forvalter regelverket på plantevernmiddelområdet, vil bli involvert i vurderingen av søknader.

I planen er det i liten grad angitt hvem som er ansvarlig for å gjennomføre de enkelte tiltakene. Dette er fordi mange av tiltakene vil bli iverksatt etter utlysning. Det kan derfor ikke forskutteres hvem som får ansvar for gjennomføring av de ulike tiltakene.

Planen omtaler også behov for tiltak på andre områder enn de som er naturlig å dekke med midler over jordbruksavtalen, herunder knyttet til bruk av plantevernmidler utenfor landbruket. Det er likevel viktig at planen gir anbefaling om oppfølging av disse utfordringene.

Integrert plantevern

Integrert plantevern har vært et satsingsområde i mange år, men det er først ved ikrafttredelse av ny forskrift i juni 2015 det ble et regelverkskrav. Kunnskap om og bruk av integrert plantevern er helt sentralt for å nå målsettingen om reduksjon av helse- og miljørisiko og for å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler.

Forskriften stiller krav om at brukere av yrkespreparater skal sette seg inn i og anvende prinsippene for integrert plantevern. Prinsippene er generelt utformet og gjelder for bruksområder både i og utenfor landbruket. Det vil være nyttig for brukerne med mer spesifikke retningslinjer både for hvordan prinsippene kan anvendes i ulike kulturer under norske forhold og i skog og annen utmark.

For å legge til rette for at brukerne skal følge kravet om integrert plantevern og dokumentasjon, er det hensiktsmessig med en mal for journalføring som dokumenterer at de har tatt i bruk integrert plantevern. Dette vil også legge til rette for Mattilsynets tilsyn på området (se mer om journalføring under avsnittet "Riktig bruk av plantevernmidler og spredeutstyr").

Det er behov for oppdatert informasjon om god praksis og aktuelle alternative tiltak både i og utenfor landbruket. For eksempel når det gjelder jordarbeiding, vekstskifte og valg av sorter. God overvåking, varsling og rådgiving når det gjelder skadegjørere er også essensielt for å kunne sette i gang riktige tiltak til rett tid. For å øke kunnskap og skape gode holdninger hos produsentene, har rådgivingstjenesten en viktig rolle.

Beskyttelse av viktige nytteorganismer er også et prinsipp i integrert plantevern. I henhold til direktivet kan dette for eksempel omfatte tilrettelegging av leveområder for økt biodiversitet og tilrettelegging for at nytte dyr skal kunne bevege seg mellom ulike leveområder.

Bekjempelsesmetoder i økologisk landbruk kan være aktuelle å se hen til, samtidig som noen av de tiltakene som utvikles for integrert plantevern kan være aktuelle i økologisk landbruk. Også hobbybrukere kan ha nytte av kunnskap om alternative metoder til kjemisk plantevern, og det er viktig å informere om slike tiltak til hobbydyrkere.

Gjennom et prosjekt som er gjennomført av Bioforsk (nå NIBIO), er det funnet at det er økende forekomst av resistens mot kjemiske plantevernmidler. Integrert plantevern er et viktig verktøy for å forebygge resistens. Det må fokuseres på alternativer til bruk av kjemiske midler. Når det er et begrunnet behov for kjemisk bekjempelse, er det viktig å unngå ensidig bruk av midler med en og samme biokjemiske virkemåte. Dersom en bruker ugplanter fra annen virksomhet i flerårige kulturer, er det også viktig å kjenne sprøytehistorikken for å kunne gjøre gode resistensvurderinger.

Noen EU-land har hatt god erfaring med "demonstrasjonsgårder" for integrert plantevern. Slike gårder kan blant annet fungere som et "utstillingsvindu", og inspirere andre dyrkere til å benytte alternativer til kjemiske plantevernmidler.

Tiltak

- Utvikle mal for journal for integrert plantevern.
- Utvikling, utprøving og informasjon om tiltak innen integrert plantevern.
- God overvåking, varsling og rådgiving når det gjelder skadegjørere.
- Spre kunnskap om resistens og resistensforebyggende tiltak.
- Utarbeide retningslinjer for integrert plantevern i ulike kulturer og også bruksområder utenfor landbruket (innen 2017).
- Sikre kunnskapsutveksling mellom økologisk og konvensjonelt landbruk.
- Informasjon om alternative tiltak rettet mot hobbybrukere.

Godkjenning av plantevernmidler

Det nye EØS-regelverket vil gi store endringer i arbeidet med godkjenning av plantevernmidler. Godkjenning av plantevernmidler er en trinnvis prosess. Først godkjennes det aktive stoffet på EU-nivå, deretter vurderes preparatet av ett saksbehandlerland på vegne av flere, og til sist er det en nasjonal godkjenning.

Plantevernmidler til bruk på friland skal godkjennes i tre soner i EØS-området: den nordlige, den midtre og den sørlige sonen. Norge inngår i den nordlige sonen. Ett land i sonen behandler en søknad om godkjenning av et plantevernmiddel på vegne av de andre landene. Dersom plantevernmiddelet blir godkjent, skal de andre landene som det er søkt om godkjenning i, vurdere nasjonal godkjenning. Plantevernmidler til bruk i veksthus, behandling etter høsting, behandling av tomme lagerlokaler og frøbeising behandles under ett for alle soner.

Norge deltar i aktuelle fora som det nordisk-baltiske samarbeidet.

I den nasjonale godkjenningsprosessen blir det vurdert om det er spesielle miljø, helse eller dyrkingsforhold som gjør at det er behov for særskilte begrensninger på bruken av plantevernmidler. I tidligere handlingsplanperioder har det blitt gjennomført flere prosjekter for å få mer kunnskap om plantevernmidler under norske forhold, blant annet når det gjelder mobilitet i jord, transport til grunnvann, og risiko for effekter på akvatiske organismer som blir eksponert for blandinger av plantevernmidler. Det er ønskelig å utvide denne kunnskapen for å styrke grunnlaget for vurderingen av plantevernmidler.

Det er også ønskelig å utvide kunnskapen om hvorvidt det er særlige norske forhold som kan ha betydning for helserisikovurderingene. Ved godkjenning av plantevernmidler benyttes eksponeringsmodeller utviklet i EU. Det er viktig at vi har kunnskap om norske forhold (som f.eks. type sprøyteutstyr, dyrkingsareal, tilgang på verneutstyr og bredde på buffersoner til hus/vei), slik at det kan vurderes om modellene er relevante for bruken av plantevernmidlene i Norge, eller om det må gjøres nasjonale tilpasninger.

Kunnskap om særnorske forhold er også viktig for å gi relevante innspill til EUs beregningsmodeller, regelverksutvikling og godkjenningsarbeid.

Tiltak

- Utvide kunnskapen om norske forhold og tilrettelegge kunnskapen for faktisk bruk i vurderinger og dokumentasjonskrav, slik at Mattilsynet har best mulig grunnlag for nasjonale vurderinger av plantevernmidler.

Opplæring

Det følger av forskrift om plantevernmidler at alle som kjøper og bruker yrkespreparater, må gjennomføre autorisasjonskurs og bestå eksamen. Innholdet i kursene fastsettes av Mattilsynet. Fylkesmannen skal sørge for at det holdes autorisasjonskurs. Kursene gjennomføres av fylkesmannen eller kommunen. Fylkesmannen eller kommunen skal sørge for at alle som består eksamen på kurs i deres regi, blir registrert i Mattilsynets autorisasjonsregister. Det kreves at de som holder kursene har relevant utdanning og erfaring. Direktivet stiller nye krav til oppdatering av kunnskap hos de som underviser og de som fører tilsyn, og det er behov for å utvikle gode løsninger for dette.

Autorisasjonskurset er en sentral kilde til kunnskap om kjemiske plantevernmidler og til å skape gode holdninger til rett bruk av kjemiske plantevernmidler. Autorisasjonsbeviset er gyldig i ti år.

Den nye forskriften stiller krav til at flere yrkeskategorier må ha autorisasjonsbevis. Kravet er utvidet, slik at utsalgssteder for yrkespreparater og konsentrerte hobbypreparater alltid må ha en person med autorisasjon tilgjengelig ved salg. I tillegg må rådgivere i rådgivningstjenesten ha autorisasjon.

De fleste autorisasjonskursene er ikke rettet mot en brukergruppe, noe som betyr at yrkesbrukere, distributører og rådgivere inntil videre må gjennomføre samme kurs. Brukere som har autorisasjon fra andre land, må gjennomføre kurs og eksamen i Norge. Dette er viktig for å sikre god forståelse av etikett, veiledninger og forskrift.

For å gjøre ordningen mer fleksibel og spesialisert for ulike bruksområder, har det vært etterspørsel etter nettbaserte kurs. Et kurs for fornying av autorisasjon og spesialisering i enkelte kulturer er ferdigutviklet. Det er ønske om å utvikle nettbaserte kurs også for den teoretiske delen av førstegangskurset og for flere kulturer.

Det skal satses på å øke kunnskapen om integrert plantevern og riktig bruk av kjemiske plantevernmidler for å redusere både bruk av kjemiske plantevernmidler og risiko for helse og miljø ved slik bruk. Integrert plantevern er en viktig del av pensum i alle kursene, men det er behov for å oppdatere innholdet. Det er også behov for å fokusere på resistensproblematikk i kursene.

Tiltak

- Utarbeidelse av nettbasert kursmateriale/kursopplegg til førstegangskurset.
- Mattilsynet skal utarbeide kursinnhold som er spesialtilpasset ulike bruksområder for både førstegangskurs og fornyingskurs.
- Mattilsynet skal gjennomgå pensum blant annet for å skjerpe fokus på integrert plantevern.
- Legge til rette for oppdatering av kunnskap hos lærere på autorisasjonskurs.
- Mattilsynet skal sikre oppdatert kunnskap hos egne inspektører.

Omsetning av plantevernmidler

Forhandlere, importører og produsenter av plantevernmidler, med unntak av forhandlere som kun omsetter bruksferdige preparater, skal registreres hos Mattilsynet (jf. forskrift om plantevernmidler). Ved salg av yrkespreparater og konsentrerte hobbypreparater er det krav om at det er en person med autorisasjon tilgjengelig. Alle distributører av plantevernmidler skal kunne bistå kundene med generell rådgivning om bruk, håndtering, oppbevaring, eksponering, helse- og miljørisiko og avfallshåndtering. Ved salg av yrkespreparater og konsentrerte hobbypreparater skal distributørene kunne relatere opplysningene til det aktuelle produktet. Ved salg av yrkespreparater skal det sjekkes at kjøper har gyldig autorisasjonsbevis.

Flere EU-land har opplevd ulovlig omsetning og bruk av ikke-godkjente plantevernmidler. Kun plantevernmidler som er godkjent i Norge, og som har norsk etikett, er tillatt omsatt og brukt. Mattilsynet har ansvar for å føre tilsyn med alle forhold knyttet til omsetning og bruk av plantevernmidler i Norge.

Mattilsynet har fått mange henvendelser fra forhandlere med spørsmål om hvilke plikter de har ved salg av plantevernmidler. Det er behov for å gjøre de gjeldende reglene bedre kjent hos forhandlere.

Tiltak

- Mattilsynet lager veiledere og gjennomfører tilsyn.

Informasjon, holdningsskapende tiltak og registrering av helseskader

Direktivet om bærekraftig bruk av plantevernmidler stiller krav til at myndighetene informerer om risiko og trygg bruk, og iverksetter holdningsskapende tiltak knyttet til bruk av plantevernmidler. I autorisasjonskurset og ved tilsyn når en fram til yrkesbrukere. Selv om yrkesbrukere får opplæring gjennom autorisasjonskurset, er det viktig at de kontinuerlig har

fokus på trygg bruk av plantevernmidler, og at de har lett tilgjengelig informasjon om slik bruk. Det er for eksempel et forbedringspotensial knyttet til bruk av verneutstyr. Det er også viktig å sikre at hobbydyrkere har tilgang til informasjon om hobbypreparater og om alternativer til kjemisk plantevern.

Mattilsynets nettsider og nettsiden Matportalen brukes for å spre informasjon om plantevernmidler fra myndighetene. Matportalen er en nettside spesielt rettet mot forbrukere.

Direktivet stiller også krav til at det skal være tilgjengelige systemer for innsamling av data om akutte forgiftninger og kroniske helseskader for grupper som eksponeres for plantevernmidler regelmessig.

Flere systemer i Norge (Dødsårsaksregisteret, Norsk pasientregister og statistikk over henvendelser til Giftinformasjonen) bidrar til å gi et bilde av omfanget av forgiftninger på grunn av plantevernmidler. Slike forgiftninger skjer årlig, men utgjør en svært lav andel av de samlede forgiftningstilfellene i Norge.

Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI) er et nasjonalt forskingsinstitutt innenfor arbeidsmiljø og arbeidshelse. STAMI kartlegger sammenhengen mellom arbeid, sykdom og helse, og vurderer risiko. I tillegg gir instituttet forslag til forebyggende tiltak, og gjør kunnskap om sammenheng mellom arbeid og helse kjent i Norge til blant annet yrkesgrupper som benytter plantevernmidler.

Tiltak

- Mattilsynet utarbeider informasjonsmaterieell om hobbypreparater og alternativer til kjemisk plantevern rettet mot hageeiere. Dette kan spres på internett, utsalgssteder, hagemesser og lignende.
- Holdningskampanjer for brukere av yrkespreparater, for eksempel på landbruksmesser og lignende, hvor det blant annet settes fokus på reduksjon av søl og bruk av verneutstyr ved å demonstrere dette i praksis.
- Informasjonskampanjer, brosjyrer og annet lettfattelig informasjonsmateriale, f.eks. i form av korte videofilmer.

Riktig bruk av plantevernmidler og spredeutstyr

Riktig bruk og håndtering av plantevernmidler er en forutsetning for å produsere trygg mat og for å bidra til en miljøvennlig produksjon. Forskriften stiller krav som skal bidra til dette.

Plantevernmidler skal brukes i henhold til de bruksbetingelser som er fastsatt på godkjent etikett til det enkelte preparat. Etiketter kan for eksempel gi begrensninger knyttet til sprøytetidspunkt for å ivareta hensynet til pollinerende insekter. I tillegg er det en rekke generelle bruksbetingelser i forskriften. Ett av kravene er at spredning av plantevernmidler ikke skal skje til ulempe for naboeiendommer. Dette punktet gjelder for eksempel

forurensning av spiselige vekster og lekearealer, eller skader på vekster på naboeiendommer.

Forskriften stiller krav til sprøytejournal. Sprøytejournal er viktig for å dokumentere riktig bruk hos den enkelte yrkesbruker. Det bør ses nærmere på om dataene bør komme i en form som gjør at de kan anvendes bedre enn i dag, for eksempel til å lage statistikk. Elektroniske sprøytejournaler er allerede tatt i bruk hos enkelte produsentgrupper. Det er også krav til journalføring knyttet til integrert plantevern og vannbeskyttelse. For brukerne kan det være hensiktsmessig å ha en felles "plantevernjournal" for å oppfylle alle forskriftens krav. Ved en eventuell utforming av en slik journal vil det være nyttig å samarbeide med Kvalitetssystemet i landbruket (KSL).

Det er viktig at utstyret som brukes til spredning av plantevernmidler, er i god stand og riktig innstilt. I Norge har det lenge vært forskriftskrav om funksjonstesting av spredeutstyr. Det er etablert en ordning for funksjonstesting av traktormonterte åker- og tåkesprøyter, og for spredeutstyr montert på tog og luftfartøy. Fra 26. november 2016 blir ordningen utvidet til også å omfatte annet spredeutstyr, som for eksempel spredeutstyr på skogsmaskiner, beisemaskiner til potet og frø, samt spesialutstyr til veksthus. Mattilsynet vil foreta en risikovurdering for enkelte typer spredeutstyr før denne datoen, for å vurdere hvilke typer som kan unntas fra kravet.

Funksjonstest skal foretas hvert femte år frem til 1. januar 2020, deretter hvert tredje år. Nytt utstyr regnes som testet. Spredeutstyr montert på luftfartøy eller tog skal testes hvert år.

Utvidelsen av funksjonstestordningen til nye typer utstyr vil kreve at det utdannes personell og utvikles testutstyr for dette. Innføring av direktivet om bærekraftig bruk av plantevernmidler gir også endringer for den eksisterende testordningen. Det stilles krav om at testene skal utføres i tråd med gjeldende europeiske standarder. Funksjonstesthengere som er i bruk i Norge i dag må oppgraderes. Det er også behov for oppgradering av funksjonstestutstyret til nyere spredeutstyr med store bomber eller stor pumpekapasitet.

Det er i dag ca. 65 aktive funksjonstestere i Norge som reiser rundt og tester åker- og tåkesprøyter ved hjelp av utstyr i mobile testenheter. Mattilsynet arrangerer kurs for autorisering av funksjonstestere. Testbeviset må fornyes hvert femte år. For å sikre at testingen er kvalitetssikret er det hensiktsmessig å følge europeiske standarder for slik testing. Foreløpig blir tester utført etter tidligere instruks, men med oppdatering av enkelte krav.

Tilbud om testing av utstyr vil være avhengig av volumet i markedet for ulike typer sprøyteutstyr. Tilbudet vil også variere med den geografiske spredningen av sprøyteutstyret. Stor geografisk spredning og lite volum kan tenkes å medføre at det i en periode kan være liten interesse for å levere disse testtjenestene for enkelte typer utstyr. Imidlertid vil et økt krav til testing og tettere oppfølging av at regelverket etterleves, trolig føre til en styrking av dette markedet.

Autorisasjonsordningen og funksjonstesting henger nøye sammen. En viktig del av autoriseringen av de som skal bruke og håndtere plantevernmidler, er at de lærer riktig bruk og innstilling av spredeutstyret. Praktisk kunnskap om bruk skal oppdateres ved at

eier/bruker er tilstede under testen, og at funksjonstesteren går gjennom sjekklisen med bruker/eier når sprøyten funksjonstestes. Erfaringer fra veiledningsapparatet og funksjonstestere har vist at det er behov for ytterligere å øke kunnskapen hos brukere om riktig bruk og innstilling av spredeutstyret og hvordan det kan redusere helse- og miljørisiko.

For det utstyret som eventuelt skal unntas fra kravet om testing, er det viktig at brukerne får kunnskap om riktig håndtering og egentesting på annen måte.

Tiltak

- Tilrettelegge for utvidelsen av funksjonstestordningen, herunder utvikling av testinstruks og veiledning for testing av utstyr. Utvikling av test, testinstruks, testutstyr med mer for testing av spredeutstyr for veksthus.
- Opplæring og informasjon til testere.
- Utvikle og gjøre tilgjengelig informasjonsmateriell om hvordan brukere skal gjøre egentest av ulike typer spredeutstyr, f.eks. i form av korte videofilmer.
- Øke kunnskapen hos brukere om hvordan riktig bruk av plantevernmidler og riktig innstilling og bruk av spredeutstyr kan redusere helse- og miljørisikoen.
- Vurdere behov for utarbeidelse av mal for en helhetlig "plantevernjournal".

Jord, vannmiljø og drikkevann

Ny forskrift om plantevernmidler har strengere krav når det gjelder beskyttelse av vannmiljø og drikkevann enn tidligere. Enhver som anvender plantevernmidler i nærheten av vannforekomster, har plikt til å iverksette hensiktsmessige tiltak for å redusere risikoen for forurensning av vann, og skal føre og oppbevare journaler over hvilke tiltak som er truffet. Minsteavstand til overflatevann er angitt på plantevernmidlets etikett, og skal uansett aldri være mindre enn 3 meter. Minsteavstand til drikkevannsbasseng er 50 meter.

EUs rammedirektiv for vann skal sørge for at de europeiske landene beskytter, og om nødvendig forbedrer, vannkvaliteten i vassdrag og grunnvann. Mye av arbeidet med rammedirektivet for vann skjer regionalt. Dette gir grunnlag for å målrette innsatsen og iverksette kostnadseffektive tiltak i de enkelte vannområder.

JOVA-programmet er et nasjonalt overvåkingsprogram som dokumenterer effekter av landbrukspraksis og tiltak knyttet til avrenning og vannkvalitet. Det overvåkes plantevernmidler i vekstsesongen i totalt seks nedbørfelt per 2015. Overvåkingen er risikobasert og representerer i hovedsak driftspraksis med utstrakt bruk av plantevernmidler. Områder med frukt- og bærproduksjon er likevel ikke representert i overvåkingen.

Glyfosat og lavdosemidler av sulfonyleureagruppen er av de mest brukte stoffene i korndyrking i Norge. Det analyseres ikke rutinemessig for disse i JOVA-programmet grunnet prioriteringer innenfor de økonomiske rammene programmet har, da de krever spesifikke analysemetoder og ikke kan inngå i større og mer ressurseffektive multimetoder. Det gjennomføres imidlertid forskningsprosjekter med fokus på disse stoffene og deres metabolitter.

I forrige handlingsplanperiode var det også flere andre prosjekter som undersøkte plantevernmidler i miljøet. Som ledd i nedbrytningen av enkelte plantevernmidler, kan det dannes persistente metabolitter. Det er imidlertid relativt få metabolitter som er med i søkespektret til det norske overvåkingsprogrammet.

I en undersøkelse som ble gjort i forrige planperiode, ble det konkludert med at de konsentrasjoner som er funnet av de stoffene som inngikk i undersøkelsen enkeltvis eller i kombinasjon, ikke gir grunn til å forvente at inntak av plantevernmiddelrester i grunnvann og drikkevann vil kunne gi helseskade. Det kan være grunn til å vurdere å inkludere flere metabolitter og plantevernmidler i overvåking og fremtidige undersøkelser.

Det er ønskelig med mer kunnskap om nedbrytning, binding og transport av plantevernmidler i jord og sedimenter under norske forhold. Klimaendringer kan også føre til endringer i nedbrytning, transport og miljøeffekter av plantevernmidler. Det er også ønskelig med mer kunnskap om risikoen for jordlevende organismer og biodiversitet med fokus på mikrobiell diversitet ved bruk av plantevernmidler.

Undersøkelser viser at det finnes punktkilder til tap av plantevernmidler (f.eks. fyllplasser og komposthauger). Situasjonen kan forbedres med enkle tiltak.

Tiltak

- Øke kunnskapen om plantevernmidler og metabolitter i miljøet og i drikkevann.
- Spre informasjon om viktige punktkilder og forebyggende tiltak.

Risikoreduksjon i særlige områder

Forskriften inneholder flere bestemmelser som skal redusere risikoen i områder som er tilgjengelige for allmenn ferdsel. På barns lekearealer er all bruk av plantevernmidler forbudt. Det er forbud mot spredning av plantevernmidler med farebetegnelsen «Giftig» eller «Meget giftig», plantevernmidler merket som «Akutt giftig», og plantevernmidler merket med «Kronisk helsefare» sammen med varselordet «Fare», på beplantninger som grenser mot offentlige veier eller private hager og i parker eller andre offentlig tilgjengelige områder.

Ved all bruk i offentlig tilgjengelige områder er det plikt til merking av sprøytet areal. Personer med særlige interesser knyttet til behandlet areal skal varsles. På landbruksarealer, inkludert veksthus, skal arbeidstakere som bruker eller har tilgang til sprøytet areal informeres om håndteringsfrist.

Innskjerping av reglene for bruk av plantevernmidler på offentlig tilgjengelige områder, og særlig på områder der barn har tilgang, skaper et behov for informasjonstiltak rettet mot aktuelle aktører.

Tiltak

- Mattilsynet utarbeider informasjonsmaterieell om planteverniltak på offentlig tilgjengelige områder.
- Mattilsynet utarbeider målrettet informasjonsmaterieell for spesielt å redusere risiko for at barn eksponeres for plantevernmidler.

Håndtering og lagring av plantevernmidler og behandling av emballasje og rester

Forskriften inneholder krav til oppbevaring og håndtering av plantevernmidler til yrkesbruk og plantevernmiddelrester i alle ledd fra importør til sluttbruker. Plantevernmidler som ikke er tillatt å bruke, er heller ikke tillatt lagret hos bruker. Det stilles også krav til oppbevaring av hobbypreparater, og det er noe strengere krav for konsentrerte hobbypreparater enn for preparater som er klare til bruk. Hva som kan markedsføres som hobbypreparater, avgjøres ved godkjenningen etter strenge kriterier.

Forskriften gir plikt for importører til å ta imot plantevernmidler fra forhandler og grossist når avviklingsperioden er over for et preparat som ikke lenger er godkjent. Andre besittere av plantevernmidler kan levere ukurante preparater til kommunale og private godkjente mottak for farlig avfall.

Fra 1. januar 2016 stilles det krav til at når det er brukt spesialpreparater for veksthus, skal vegetativt avfall, jordblandinger, vekstmedier og lignende som fjernes fra veksthuset, lagres i minst ett år på tett underlag og skjermet fra nedbør på en slik måte at det ikke gir avrenning til omgivelsene. Det vil fremgå av etiketten til de aktuelle preparatene at de kun er tillatt å bruke i veksthus som har avfallshåndtering som ikke gir avrenning til vann. Vurderingen av veksthuspreparater er gjort ut fra at det er et «lukket system». Flere europeiske undersøkelser har imidlertid vist at dette ikke er tilfelle, og at veksthus er en kilde til rester av plantevernmidler i miljøet. Undersøkelser fra Norge har vist at en finner plantevernmidler i konsentrasjoner som kan skade vannlevende organismer, og som er over grenseverdier i drikkevannsforskriften, nedstrøms større veksthus for blomsterproduksjon. Avfall fra veksthus har blitt pekt på som en av kildene.

Tiltak

- Mattilsynet gjør tilgjengelig informasjon om plikten til innlevering av ukurante plantevernmidler.
- Mattilsynet utarbeider informasjon om plikten til å behandle organisk avfall fra veksthus.

Indikatorer

I henhold til direktivet skal det utvikles felles harmoniserte risikoindikatorer for EU. Slike er imidlertid ikke utarbeidet enda. Det er flere indikatorer som blir benyttet på plantevernmiddelemrådet i Norge i dag. De viktigste er beskrevet under.

- Utvikling av helse- og miljørisiko: Norge har en egen miljøavgift for plantevernmidler der avgiften er differensiert etter preparatenes helse- og miljørisiko. Formålet med differensieringen er å redusere forbruket av preparater som representerer høyest risiko for helse og miljø. Dette systemet brukes til å se på utvikling av risiko over tid ved å se på omsetningstallene for midler i de ulike gebyrklassene.
- Omsetningsstatistikk: Hvert år utarbeides det statistikk over mengden plantevernmidler og aktive stoffer som er solgt. Importører og tilvirkere er forpliktet til å sende inn informasjon om omsetning.
- Bruksstatistikk: Om lag hvert tredje år lages det statistikk over bruk av plantevernmidler i landbruket, basert på spørreundersøkelser. Undersøkelsene har ofte hatt fokus på spesifikke kulturer. Det er kostnadskrevenende å hente inn opplysninger om faktisk bruk og analysere dataene. Jernbaneverket og Statens vegvesen har egne statistikker.
- Rester i mat og fôr: Mattilsynet utfører årlig offentlig kontroll av plantevernmidlerester i næringsmidler og fôr. Hensikten med overvåkingsprogrammet er i hovedsak å overvåke nivået for rester av plantevernmidler. Dette kan være en indikator for å vurdere om reglene overholdes, og kan gi et visst bilde av utviklingen i bruk av plantevernmidler.
- Rester i miljøet: Overvåkingen av plantevernmidler i vannmiljø skjer gjennom et langvarig overvåkingsprogram i seks nedbørsfelt (JOVA).
- Kartlegging av helseskader: Giftinformasjonen fører årlig statistikk over henvendelser på plantevernmiddelemrådet.
- Regelverksetterlevelse: Mattilsynet fører tilsyn med etterlevelsen av regelverket. Dette er kombinasjon av revisjoner, varslet og uvarslet tilsyn. Det gjennomføres også med jevne mellomrom kampanjer der en satser på opplæring av tilsynspersonell og tilsyn av regelverksetterlevelsen på bestemte områder.
- Opplysninger/statistikk om tilskuddsdata for aktuelle ordninger som støtter opp om alternativer til bruk av plantevernmidler.

Bruk av disse indikatorene kan samlet sett gi et bilde av status og utvikling over tid. Det er imidlertid ønskelig å ha en bedre oversikt over den faktiske bruken av plantevernmidler, både i og utenfor landbruket.

Tiltak

- Øke kunnskapen om faktisk bruk, herunder vurdere å innføre elektronisk sprøytejournal for å lette tilgangen til bruksdata.

Vedlegg

Definisjoner og ordforklaringer

Aktive stoffer: Stoffer, herunder mikroorganismer, med generell eller spesifikk virkning mot skadelige organismer eller på planter, plantedeler eller planteprodukter

Håndteringsfrist: Den tid det er påkrevd med bruk av verneutstyr for å gå inn på behandlet areal eller håndtere behandlede planter/plantedeler

Indikator for risikoutvikling: En angivelse av utviklingen av helse- og miljørisiko over tid. Helse- og miljørisiko gjelder fare for brukere av plantevernmidler ved blanding og spredning av preparatet, og miljørisiko gjelder fare for (resten av) omgivelsene. Indikatoren baseres på omsatt mengde plantevernmidler fra importør til forhandler.

Integrert plantevern: Overveielse og bruk av alle tilgjengelige teknikker og metoder som lar seg forene for å forhindre skadegjørere fra å utvikle seg, og som holder bruken av plantevernmidler og andre former for inngrep på et økonomisk og økologisk forsvarlig nivå, samtidig som risikoen for menneskers helse og for miljøet reduseres eller minimaliseres.

Lavdosemidler: En betegnelse for ugrasmidler som brukes i svært lave doser.

Metabolitter: Nedbrytningsprodukter av plantevernmidler.

Plantevernmiddel/preparat: Produkter som består av eller inneholder aktive stoffer og ulike tilsetningsstoffer (for eksempel beskyttende midler), og som er beregnet på ett av følgende bruksområder:

- a) å verne planter eller planteprodukter mot alle skadelige organismer eller hindre virkningen av slike organismer, med mindre hovedformålet med produktene anses å være av hygienisk karakter snarere enn å verne planter eller planteprodukter,
- b) å påvirke planters livsprosesser, f.eks. ved å påvirke plantenes vekst, på annen måte enn som næringsstoff,
- c) å bevare planteproduktets holdbarhet, i den utstrekning slike stoffer eller produkter ikke omfattes av særlige fellesskapsbestemmelser om konserveringsmidler,
- d) å ødelegge uønskede planter eller plantedeler, bortsett fra alger, med mindre produktene brukes på jord eller i vann for å verne planter,
- e) å bremse eller forebygge uønsket vekst hos planter, bortsett fra alger, med mindre produktene brukes på jord eller i vann for å verne planter.

Hobbypreparater: Preparater som er beregnet for ikke-profesjonelle brukere, som har etikett hvor det fremgår at produktet er et hobbypreparat og med slik helse- og miljørisiko at veiledning på etikett regnes som tilstrekkelig for å ivareta hensynet til helse og miljø.

Bruksferdige preparater: Hobbypreparater som er ferdig utblandet og klare til bruk og som har etikett hvor det fremgår at produktet er et bruksferdig hobbypreparat.

Konsentrerte hobbypreparater: Hobbypreparater som krever utblanding med vann før bruk og som har etikett hvor det fremgår at produktet er et konsentrert hobbypreparat.

Yrkespreparater: Preparater som er beregnet for yrkesbrukere, og som det kreves autorisasjonsbevis for å kjøpe og bruke.

Omsetning: Omsetning av plantevernmidler fra importør til forhandler.

Sprøytejournal: Registrering av opplysninger over plantevernmidler som er brukt, inklusive navn på plantevernmiddelet, tidspunkt for behandling og dosen som er brukt, samt området og veksten som plantevernmiddelet ble brukt på.

Utgitt av:
Landbruks- og matdepartementet

Foto: Landbruks- og matdepartementet
Trykk: DSS 04/2016 – opplag 150

